

De acht Invocavitpreken van dr. Martin Luther

DE REFORMATIE GERED

Het is maart 1522, en het einde van de reformatie lijkt nabij. In Wittenberg willen radicale aanhangers van de reformatie hervormingen in de kerk en in het klooster doorvoeren. Wie niet meedoet wordt met geweld bedreigd en zelfs een beeldenstorm wordt niet geschuwd. Voor de keurvorst is de maat vol, maar men is niet meer voor rede vatbaar. Dr. Martin Luther zelf bevindt zich 200 kilometer verder, geëxcommuniceerd en vogelvrij verklaard is hij ondergedoken op de Wartburg. Met gevaar voor eigen leven besluit hij terug te komen naar Wittenberg en acht dagen achter elkaar de preekstoel te beklimmen. Alle ogen zijn op hem gevestigd.

Deze acht preken staan bekend als de Invocavitpreken, naar de *Invocavitzondag* op 9 maart 1522, waarop Luther de eerste preek hield.¹ Niet voor niets wordt deze periode Luthers *finest hour* genoemd. Want door het houden van de preken wordt de rust hersteld en moeten de

radicale aanhangers van de reformatie Wittenberg verlaten. Reden voor mij om in het kader van *honours programma* van mijn bachelorstudie Theologie aan de VU deze preken in hun context te onderzoeken, om te ontdekken hoe Luther de ontstane onrust weet te herstellen.

Dr. Martin Luther (1528) door Lucas Cranach

'Hauptschriften'

De thema's waarover in Wittenberg onrust ontstond houden verband met de misstanden in de kerk en het klooster die door Luther in zijn *Hauptschriften* twee jaar eerder zijn beschreven. Hierin zette hij zijn eigen theologische visie uiteen op de kerk en de overheid, de sacramenten en de vrijheid van de christen.²

Luther had echter aan zijn ideeën over hervormingen binnen de kerk nog geen praktische uitvoering gegeven, om degenen die hier nog niet van overtuigd waren geen aanstoot te geven.

Nu Luther en zijn aanhangers in januari 1521 geëxcommuniceerd en in april vogelvrij verklaard waren, vonden twee radicale collega's van Luther, Andreas von Karlstadt en Gabriel Zwilling, de tijd rijp om hervormingen door te voeren. Zij gaven scherpe kritiek op het kloosterleven en onder hun leiding traden veel monniken uit het klooster en trouwden.

Daarbij begonnen zij het avondmaal onder twee gestalten (brood én wijn) te vieren en werd met kerst 1521 een 'evangelische mis' georganiseerd. Daarin werden alle gebruiken die tot dan toe gewoon waren afgeschaft. Hoewel een groot gedeelte van de gemeente en zelfs de keurvorst kritisch tegenover de snelle veranderingen stond, legde Karlstadt de mensen steeds meer veranderingen op.

Daarbij werd een ieder die niet mee deed lastiggevalen. Tot overmaat van ramp kwam er een radicale groep naar Wittenberg, de *Zwickauer profeten*. Met hen verhevigde de strijd tegen de katholieke gebruiken, met zelfs een beeldenstorm als gevolg.

Zondag Invocavit

Omdat de situatie nu echt uit de hand loopt, besluit Luther begin maart met gevaar voor eigen leven terug te keren naar Wittenberg. Drie dagen na zijn aankomst, op zondag Invocavit houdt hij zijn eerste preek. Geschoold in de retorica begint hij met zijn gemeente te prijzen: zij hebben de kern van het geloof goed begrepen!

Deze kern bestaat uit het geloof dat we 'kinderen van de toorn' zijn en voor God niets goeds hebben in te brengen. Maar God heeft zijn eniggeboren Zoon gezonden, zodat ieder die vertrouwt en gelooft in Hem is vrijgekocht van de zonde en een kind is van God. Met dit uitgangspunt kan Luther vervolgens doorpakken, want dit geloof moet zich uiten in liefde voor de naaste. En op dit punt heeft de gemeente volgens Luther gefaald.

Deze liefde vraagt namelijk dat

men datgene doet wat voor de broeder of zuster nuttig is en dat men zo nodig ook geduld met hen heeft. Net als God in zijn liefde ook geduld heeft met ieder van ons. Luther is hier zelf bij uitstek het voorbeeld van. Want hij is als eerste door God aangesteld om het Woord van God te verkondigen. Dit heeft hij dan ook gedaan om zo, zonder haast of geweld, de gemeente door Gods Woord op te bouwen. Deze zelfde verantwoordelijkheid vertrouwt Luther nu de gemeente van Wittenberg toe.

...De liefde moet leidend zijn...

Vervolgens gaat Luther in op de zaken die onrust veroorzaken in Wittenberg. In de eerste plaats spreekt hij over datgene dat 'moet' veranderen. Dit is de mis die als offer voor God wordt gevierd. Dat gaat lijnrecht tegen Gods bedoeling in. Vraagt dit daarom om geweld, om nieuwe regels om dit gebruik af te schaffen? Nee, de liefde moet leidend zijn zo stelt Luther. Daarom moet erover geprekeerd en geschreven worden, om zo het gehoor van de ander te bereiken. Maar vervolgens is het God alleen die het hart kan bereiken.

En wanneer harten bereikt zijn, komt de verandering vanzelf. Veran-

dering die niet van harte gaat, heeft volgens Luther geen enkele zin. Dan worden namelijk nieuwe regels opgelegd terwijl het evangelie juist vrijheid brengt. Dit vraagt geduld, zo stelt Luther, maar dat kan geen schade aan het geloof doen. Zo is Luther immers ook met geduld en niet met geweld met het Pausdom omgegaan, om zo Gods Woord het werk te laten doen. Want waar chaos en geweld heersen, krijgt de duivel kans om zijn gang te gaan.

...Gebruik je vrijheid nuttig...

Vervolgens stelt Luther dat er een heel aantal zaken vrij zijn. Het gaat om zaken die jarenlang het kerkelijke leven hebben bepaald, maar nu hun belang verloren hebben. Althans voor mensen die al van het gedachtegoed van Luther overtuigd waren. Tegelijk was er nog een grote groep mensen die hingen aan deze regels. Luther zegt: houdt rekening met deze 'zwakkeren' in het geloof. Gebruik je vrijheid nuttig en maak er geen nieuwe verplichting van, om zo niet de vrijheid van het evangelie in te vullen met nieuwe 'evangelische' wetten. En dat vooral omdat mensen zelf tegenover God en hun geweten van de vrijheid overtuigd

René Visser heeft op 16 december vorig jaar de eerste VU-Luther Award ontvangen. Deze award is een onderscheiding voor de beste scriptie sinds 2013. Het onderwerp van zijn scriptie was een studie naar en in de acht Invocavit-preken van Martin Luther. De award is aan hem uitgereikt door dr. Sabine Hiebsch, als onderzoeker verbonden aan het W.J. Kooiman - J.P. Boendermaker Instituut voor Luther-onderzoek, behorend tot de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Zijn moed, geloof en nadruk op het geloof en de verantwoordelijkheid van de gelovige zijn een blijvende bron van inspiratie.

moeten zijn. Anders zal de duivelen juist op deze vrijheden aanvechten. Zo spreekt Luther iedereen aan op zijn eigen geloof en verantwoordelijkheid.

Vanuit deze zelfde vrijheid stelt Luther dat huwelijken tussen monniken en nonnen gesloten mogen worden, als beide partijen overtuigd zijn dat dit kan. Met betrekking tot de beelden zegt Luther dat beelden het geloof niet kunnen schaden, tenzij het hart eraan hangt. Maar dit vraagt, net als met alle andere dingen waar het hart aan kan hangen, om een kritische prediking van het Woord.

Met betrekking tot bepaalde regels rondom het eten van spijzen stelt Luther tegenover mensen die sterk vasthouden aan pauselijke wetten dat je juist alles moet kunnen eten. Op dit punt moedigt Luther mensen dus aan om in de christelijke vrijheid te leven. Met het oog op het avondmaal, een gevoelig punt voor de 'zwakkeren', stelt Luther dat men weliswaar kan vasthouden aan de uiterlijke vorm, maar dat het ten diepste gaat om het ontvangen met een open hart en de doorwerking ervan in de liefde. Ten slotte gaat Luther in op de biecht. Hij ziet de biecht als een troost, die hij niemand wil opleggen maar ook niemand wil ontnemen. In ieder geval ervaart hij dit zelf

dankbaar als een geschenk van Gods absolutie.

Duurzame reformatie

Met het houden van deze acht preken, wist Luther de rust in Wittenberg te herstellen. De radicale vleugel moest Wittenberg verlaten en het grootste deel van de gemeente schaarde zich opnieuw achter Luther en wilde met hem gaan voor een duurzame reformatie. Daarmee bewijzen de preken zichzelf: de reformatie komt niet met geweld maar door de verkondiging van het Woord en de onderlinge liefde.

In Luthers aanpak in deze situatie vallen mij drie zaken op. In de eerste plaats de moed van Luther om zich niet door de radicale groep mee te laten nemen in de vernieuwingen of omwille van de rust alles terug te draaien.

In de tweede plaats het geloof dat Luther heeft in de werkzaamheid van God, waar hij in zijn preken van getuigt en waar hij met zijn eigen handelen getuige van is, terwijl het geloof bovendien de kern van zijn boodschap bepaalt.

En in de derde plaats het belang dat Luther hecht aan de eigen overtuiging en verantwoordelijkheid van iedere gelovige. Hij legt mensen niet de regels op die hem goed lijken, maar roept ze op vanuit hun eigen

Dr. Martin Luther

geloofsovertuiging in vrijheid te handelen en te leven.

Daarmee heeft de werkwijze van Luther tot op de dag van vandaag zeggingskracht, in alle uitdagingen waar we nu in de kerk en als gelovigen voor gesteld staan. Zijn moed, geloof en nadruk op het geloof en de verantwoordelijkheid van de gelovige zijn een blijvende bron van inspiratie.

Noten

- 1 Weimarer Ausgabe (WA) 10III, 1-64: Acht Sermonen D.M. Luthers von ihm gepredigt zu Wittenberg in der Fasten (Invocavitpredigten vom 9.-16. März 1522). 1522
- 2 WA 6, 404-469: *An den christlichen Adel deutscher Nation von der christlichen Standes Besserung*, 1520; WA 6, 497-573: *De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium*, 1520; WA 7 20-38: *Von der Freiheit eines Christenmenschen*, 1520